

Ferruh Bozbeyli

TANEL DEMİREL

MİSİD, 5,
Muhafazakârlık
İd: İletişim, 2003

Ferruh Bozbeyli 1927 yılında Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1961 yılında Adalet Partisi (AP) milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1965-1970 döneminde Meclis Başkanı olarak görev yapan Bozbeyli, 1970 yılında AP'den istifa ederek yeni kurulan Demokratik Parti'nin (DP) genel başkanlığına seçildi. 1980 yılında genel başkanlık görevinden ayrılan Bozbeyli, bu tarihten sonra aktif politikadan uzaklaştı.

Politikacı Ferruh Bozbeyli'yi DP'den ayrı düşünmek mümkün olmasa da, Bozbeyli'nin DP ile özdeşleştirilmesi hatalı olur. Bozbeyli, DP'nin en güçlü isimlerinden biri olan Sadettin Bilgiç ve yakın çevresinden ideolojik açıdan farklı bir çizgide değildir. Ancak Bozbeyli ile diğerleri arasında siyasal hayatta ilkelilik, tutarlılık ve ahlak kavramlarına yüklenen anlamlar açısından önemli farklılıklar vardır. Bozbeyli parti genel başkanlığını hareketin önde gelen isimlerinin -Sadettin Bilgiç, Yü-

sel Menderes, Mehmet Turgut, Faruk Sükan- yoğun ısrarları üzerine kabul etmiştir. Bozbeyli, Bilgiç ve Menderes kanatlarına bir süre için üzerinde anlaşabilecekleri bir isim olarak görünmüştür. Partinin kısa ömrü boyunca da, Bozbeyli ile bu hizipler arasında içten içe çekişmeler yaşanmıştır. Sadettin Bilgiç ve sekiz arkadaşı 1975 yılında Süleyman Demirel liderliğinde kurulan milliyetçi cephe hükümetini desteklemek için DP'den istifa etmişler, ancak Bozbeyli DP'de kalmıştır.

Sağın ne olduğunu hep solcuların tarif ettiğinden yakınan Ferruh Bozbeyli kendi fikirlerini "demokratik sağ" olarak nitelendirmiştir. Buna göre, demokratik sağ düşüncenin üç temel esası iktidarların hür seçimler yoluyla belirlenmesi, millî ve manevî değerlerin geliştirilmesi anlamında milliyetçilik ve ekonomi alanında hür teşebbüse öncelik verilmesidir (Bozbeyli, 1976: 28-31). Cumhuriyet Halk Partisi önderliğinde uygulamaya konulan "çağdaştırma" projesinin bazı uygulamalarına muhalif olma, Türk sağının önemli bir çok figürü gibi, Bozbeyli'nin de siyasî macerasının anlaşılmasında en önemli etkidir. Bozbeyli, daha altı yaşındayken, bir devlet memuru olan babasının, memurların cuma namazına gitmelerine izin vermeden bir genelge yüzünden ağlamasıyla sarsıldığını belirtir (Bozbeyli, 1992: 118). Sadece küçük bir azınlığın belli bir düzeyde yaşayabildiği bir dönemde, bu şanslı azınlıktan olmayan Boz-

beyli'nin yokluk içinde geçen öğrencilik ve gençlik yılları, kendisini milliyetçi muhafazakâr çevrelere yakınlaştıran bir diğer unsurdur. Bozbeyli, 1953 yılında kapatılan Türk Milliyetçiler Derneği'nde aktif olduğu gibi, daha sonra kurulan milliyetçiler derneğinde de görev yapmıştır. Bu yıllarda Bozbeyli, hem Nurettin Topçu, İsmail Hami Danişmend gibi bilinen isimlerden, hem de çok daha sınırlı bir çevrenin bildiği, Zeyrek Camii İmamı Abdülaziz Efendi ve Rahmi Eray gibi kimselerden yakından etkilenmiştir.

Mamafih Bozbeyli, ne Cumhuriyet'in getirdiği yeni düzenlemeleri sorgulamayı ne de bunları Cumhuriyetçi paradigmanın sınırlarını zorlayacak şekilde dönüştürmeyi tasavvur eder. Örneğin Suudi Arabistan gezisi dönüşünde, "Araplara da bir Atatürk lazım" diye düşünmekten kendini alamaz (Bozbeyli, 1992: 139). Bozbeyli'ye göre, Atatürk'le birlikte yaşadığımız topraklara "memâlik-i Osmâniyye" değil "Türkiye", kendimize de "Osmanlı tebaası" değil "Türk" demeye başlamışızdır. Yine Atatürk'le birlikte, "hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" ilkesi siyasal hayatımızın değişmez unsuru haline gelmiştir (Bozbeyli, 2002).

Bozbeyli'ye göre Cumhuriyet "bir modern hayat projesi değil, bir devlet şeklinin adıdır". O, bu anlamda cumhuriyetçidir. Ancak Türkiye'de cumhuriyetçilik veya Atatürkçülük adı altında, belli bir yaşam tarzının, değerler sisteminin millete dayatılmış olduğun-

"Bir milletin en büyük eseri kendi devletidir" diyen Ferruh Bozbeyli'nin söyleminde, "kudretli devlet" şiarıyla "millî iradeciliği" meczeden liberal-muhafazakâr birleşimin muhafazakâr kutbu ağır basar.

dan şikayet eder. Bozbeyli için Atatürk'ün sadece bir ilkesi vardır, bu da "muasır medeniyet seviyesine ulaşmaktır". Atatürk bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda dogmalar bırakmadığı gibi, belli bir kesime öncülük rolü de yüklememiştir. Bilakis, "hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyerek, millet iradesini öne çıkarmıştır (Bozbeyli, 2002).

Merkez sağın genel eğilimine uygun olarak, onun arzuladığı, rejimin özellikle laiklik adına yürütmeye çalıştığı

konuların başında gelir. Bu tarz bir din değildir onun savunduğu. Bilgelik imbiğinden damutulmamış, ölçsüz dinsel heyecanları içeren popüler dinsel ritüellerden hoşlanmazlar.

Robert Nisbet muhafazakârlığın din

anlayışına merkezi olan ilkenin, topluluk üyelerinin dayanışmasını anlatan sivil din ya bir tür saf dindarlık olduğunu belirtmektedir (1986: 73). Muhafazakârlık dini, toplumsal unsurların yapıstırıcısı olarak gören klasik Erasmusçu anlayıştan

ğın çilesini taşıyan birikimiyle bağdaştırılabilir hiç bir yönü yoktur. Ama şu da kaydedilmelidir ki, Türk muhafazakârları bu üslup bozukluğunda yalnız değildir. Tahriklerin karşılıklı olduğuna dair çok sayıda kanıt mevcuttur.

DİN VE MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlığın, üst-kültürcü bakışı açısından popüler dinleri tehlikeli bulması son derecede doğaldır. Dinsel sekteryarizm muhafazakârı en fazla rahatsız eden

politikaların yeniden gözden geçirilmesi, daha esnek yorumlanmasıdır. Örneğin laiklik konusunda, “devletimiz laikdir, ama milletimiz de Müslümandır” diyen Bozbeyli, laikliğin vatandaşların dinleriyle alakalarını kesmek demek olmadığı gibi, **din** ve vicdan hürriyetine bir baskıda bulunmak anlamına da gelmediğini belirtir (Bozbeyli, 1976: 52, 132-3). Bozbeyli, kuvvetli İslâmî inançlara sahip olmasına rağmen, İslâm dininin siyasete karıştırılmasına, partiler arası mücadelede kullanılmasına karşıdır. Yakından etkilendiği, Nurettin Topçu ve Abdülaziz Efendi gibi, Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Selamet Partisi çizgisini tasvip etmemiştir.

Bir başka yerde, “bu milleti adam edeceğimiz havası içine girenlerin er geç yola geleceğini” belirten Bozbeyli, halk için halka rağmen şiarına yönelik eleştiriyi tekrarlamaktadır (Bozbeyli, 1976: 120). Bunun dışında Bozbeyli, Türkiye’nin, vergi, millî eğitim, iktisadî devlet teşebbüsleri gibi bir çok alanda reform ihtiyacı içinde olduğunu vurgular; ancak muhafazakârlığını vurgulamak istercesine, reformların “gaye değil vasıta” olduğunu ve bir “taassup vasıtası” haline dönüştürülmemeleri gerektiğini belirtmekten de geri kalmaz (Bozbeyli, 1976: 80).

Bozbeyli’ye göre, demokratik sağın hür teşebbüs anlayışı, “zirve zenginlikler değil, yaygın kazanç, yaygın refah ekonomisini” esas alır (Bozbeyli, 1976: 29). “Hür teşebbüs dediğimiz

zaman halkı müteşebbis hale getirmeyi kastediyoruz” diyen Bozbeyli (1976: 53), sermayenin tabana yayılmasını, halka açık şirketlerin teşvikini, savunmuştur. Bu amaca matuf olarak, küçük sanayi sitelerinin açılması, “kalkınmaya herkesin iştirak etmesi”, Bozbeyli’nin dile getirdiği hususlardandır (Bozbeyli, 1976: 36). O kozmopolit ve yayılcı niteliklere sahip olduğu düşünülen büyük sermayeye karşı, kendisinin de içinden geldiği, küçük sanatkâr ve esnafın, çoğunluğu oluşturan ortalama insanın kaygılarını, özlemlerini dile getirmeye çalışmıştır. Muhafazakâr düşünüşüne uygun olarak Bozbeyli, hür teşebbüsün sorumlu davranması gerektiğini de vurgular. Buna göre, işadamları “normal hadlerinin üstünde” bir kâr hırsıyla hareket etmemeli, gayrimeşru yollara başvurmamalı ve kendilerini “milletten habersiz kanundan habersiz maharet erbabından” ayırmasını bilmelidirler (Bozbeyli, 1976: 68, 73).

Bozbeyli’nin özellikle üzerinde durduğu bir nokta devlet olgusudur. Ona göre, “bir milletin en büyük eseri kendi devletidir” (Bozbeyli, 1976: 31). Devlet “nizam demektir. Nizam intizam çağrısıdır. Herkesi ve her şeyi sıraya sokma, hizaya getirme iradesidir” (Bozbeyli, 2000: 121). Devletin olmadığı yerde kanunsuzluk ve anarşi vardır (Bozbeyli, 2000: 16). Bütün olumsuz koşullara rağmen, gençlik yıllarında kendisinin de ait olduğu çevreden “Allah’a, devlete, millete, aileye isyan

eden” bir kişinin dahi çıkmadığını gururla ifade eden Bozbeyli, toplumsal düzen kavramına verdiği önemi bir kez daha örnekler (Bozbeyli, 2002). Toplumsal düzenin sağlanmasında bu kadar hayati bir öneme sahip olan, devleti zafiyet içinde göstermemek, onun kutsallığına hâle getirmemek o kadar önemlidir ki, Bozbeyli, “devlette ve onun müesseselerinde kusur aranmaz. Kusur onu işletemeyen yetersiz kimselerdedir,” der (Bozbeyli, 1976: 65).

Bozbeyli “devlet” kavramını öne çıkarırken, devletin hukuka uygun davranması, keyfilikten uzak olması gerektiğini de vurgulama ihtiyacını hissediyor. Kim olduğuna bakılmaksızın tüm vatandaşlarına, eşit, adil ve tutarlı hizmet sunan devlet, ideal devlettir (Bozbeyli, 1976: 43). “Devlete varlık ve devamlılık tanıyan kudret millet iradesine dayalı, hukukun kudretidir” diyen Bozbeyli’ye göre, “millet hâkimiyeti, kısaca (kanunların adil ve objektif ölçüler içinde, genel bir uygulama imkânına kavuşması anlamına gelen) kanun hâkimiyeti demektir. Kanunun sözünün geçmediği yerde milletin sözü geçersiz kalır” (Bozbeyli, 1976: 113-4). Hukuku işlemeyen devlet, millet gözünde itibarını kaybettiği gibi, “dost için güvensiz, düşman için çelimsiz hale gelir”. (Bozbeyli, 1976: 31). Bozbeyli’nin hukuk vurgusunun özünde, yetkilerin kötüye kullanılması ihtimali nedeniyle devletin hukuk yoluyla sınırlandırılması kaygisından çok, devle-

tin devlet olmaktan kaynaklanan bir yükümlülükle, idare edilenlere karşı adil bir davranış içinde olmasının sağlanması gayesi yatar.

Böylece Bozbeyli, Türk siyasal tahayyülünde her zaman yer bulan, tebaasına karşı adil davranan, onu koruyan, gözetken, gerektiğinde yanlış yola sapmasını önleyen devlet arayışıyla birlikte, bir zamanlar var olduğuna inanılan altın çağa dönüş özlemini de dile getirmektedir. Bozbeyli döneminin komünizm karşıtlığıyla öne çıkan standart sağ söylemini de tekrarlar. “Milliyetçilik milletçi olmak demektir. Birlik içinde dirlik kurmak demektir. Sağcılık millî ve manevî kök değerlerimize inanarak, tarihi ve kültürel kaynaklarımızdan ilham alarak geleceğe yönelmek demektir” gibi cümleler Bozbeyli’nin yazılarında bolca yer alır (Bozbeyli, 1976: 51).

Hak, hukuk ve adalet kavramlarına verdiği önem Bozbeyli’nin kişiliği ve siyasî çizgisinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. 1950 seçimleri öncesinde para kazanmak amacıyla, CHP Beyoğlu ilçe başkanlığının çeşitli kişilere propaganda amaçlı gönderdiği zarfları yazma işini yapan üniversite öğrencisi Bozbeyli, CHP’ye zarar vermek kastıyla adresleri yanlış yazan arkadaşlarını uyarmış, uyarının işe yaramadığını görünce ilçe başkanına durumunu bildirmekten çekinmemiştir (Bozbeyli, 1992: 119). Meclis başkanlığı yaptığı dönemde Bozbeyli’nin kurallara saygılı ve partizanlığa prim

temellenmektedir. Dolayısıyla muhafazakârlığın, küçük kültürel geleneklerin üzerine inşa olan ve istenmeyen batıl itikatları yansıtan popüler din anlayışına olduğu kadar, onun teolojik anlamda kurumsallaşmış ve tarihsel meydan okuyan

yapılarına da tepki duyması beklenmelidir. Connor Cruise O’Brian, muhafazakârlığın seküler gelişmelerle son derecede tutarlı olarak bir tür *ilahiattan arındırılmış* din anlayışına sahip olduğunu yazmıştır (belirten Aughey vd., 1992:

38). Öte yandan Amerikalı muhafazakâr Viereck, Metternich üzerine yaptığı çalışmada, onun Katolikliğin doğa-üstü boyutlarıyla fazlaca ilgilenmediğini; dinin işlevini politik ve toplumsal düzeyde ele aldığını; bu durumun muhafazakârlıkla

pekâlâ tutarlı olabileceğini belirtmektedir (Viereck, 1950: 41).

Muhafazakârlığa göre, din metafizik problemlerle olduğu kadar ahlak problemiyle ilgilidir. Muhafazakârların, dinin bu ikinci ve ilkine göre daha seküler olan iş-

vermeyen tutumu dikkat çekmiştir. Bozbeyli, genç bir avukat olarak Yasıada'da Demokrat Partililere yapılan muameleyi gördükten sonra, "Demokratlar Halk Partilileri buraya tıksaydı, onlar da bir Salim Başol bulurlardı" diye düşünen ve bunun nedenleri üzerinde kafa yoran bir siyasetçidir (Bozbeyli, 1992: 125).

Başkalarına saygı, nezaket, sorumluluk duygusu, tutarlılık, ölçülülük gibi özelliklere sahip olmayı ifade eden ve Türkçe'de (anlamı bir biçimde) tam bir karşılığı olmamakla birlikte, en yakın "medenilik" kelimesiyle ifade edilebilecek olan "civility" (Shils, 1992) kavramı, Bozbeyli'nin siyasal hayatına da damgasını vuran kişiliğinin anlaşılmasında işe yarayabilir. İlginç olan nokta, batıda ortaya çıkışı şematik bir biçimde şehirleşme ve aristokratik miras ile bağlantılandırılan bu davranış biçiminin, Bozbeyli örneğinde, ağırlıklı olarak İslâmî değerler manzumesi etrafında oluşturulmuş olmasıdır. Bozbeyli için bu değerleri benimsemek ve hayata geçirmeye çalışmak, her şeyden evvel iyi Müslüman olmanın gereğidir. Bu, üzerinde derinlemesine düşünölmeye layık bir konudur.

Bozbeyli'nin bu özellikleri, kendisini AP'den ayrılmaya iten etkenlerin başında gelir. Demokratik Parti'yi kuranların bir kısmı gibi, Bozbeyli de AP'nin kuruluş anında sahip olduğu eşitlikçi, dayanışmacı ve demokratik ruhu yitirerek, parti içi demokrasiyi korumaya matuf düzenlemelerin

ayaklar altına alındığı bir lider partisi hüviyetine büründüğüne inanmıştır. Bozbeyli'ye göre, Demirel'in parti içindeki hâkimiyetinin artmasıyla birlikte, AP sadece lider ve onun çevresinde görmek isteyeceği kişilerce yönetilmeye başlanmış, iktidar menfaatlerinin dağıtımının asli gaye haline geldiği, bu uğurda ahlaki veya hukuki tüm normların bir kenara itilebildiği bir parti haline gelmiştir. Particilik "devlet sofrasına yakın olma" hesabına dönüşmüş, devletle iyi geçinmeyi bilenler, devlet imkanlarını değerlendirerek zengin olmuşlardır (Bozbeyli, 1976: 53, 169). Böylece devlet nimetlerinden, kanunların bahsettiği hak ve imkânlardan, gerçekten bu hak ve imkânlarla müstehak olanlar yararlanmamış, "itibarlı çevrelere sığınmanın kanunlara inanmaktan daha emin sonuçlar doğurduğu" gözlenmiştir (Bozbeyli, 1976: 44).

Bozbeyli, Süleyman Demirel ve yakın çevresinden kaynaklandığına inandığı, hesapsız kitapsız vaatlere, uzmanlığın bir kenara itilmesine, partizanlığa da karşı olduklarını, "ilme, ihtisasa saygılı olacağız. Yapamayacağımız işi vaad etmeyeceğiz, vaad ettiğimiz işi mutlaka yerine getireceğiz. Devlet memurunu ve vatandaşı, rızıkıyla oynama tehdidiyle partizan heveslere alet etmeyeceğiz" diyerek dile getirmiştir (Demokratik Parti, 1971: 125). AP'nin bu dejenerasyonudur ki, AP ruhunun DP ile yeniden canlandırılmasını gerekli kılmıştır. Yoksa AP kuruluş

anındaki yapılanması ve felsefesinden sapmasaydı, yeni bir partiye ihtiyaç duyulmazdı. Benzer biçimde, 1961 Anayasası'ndan her fırsatta yakınan AP'lilerin aksine, Bozbeyli, anayasanın yine anayasada belirtilen usullerle değiştirilmedikçe, beğenilme de "devletin çatısını" oluşturduğunu ve bu nedenle de onu tatbik etmek durumunda olduklarını belirtmiştir (Bozbeyli, 1976: 130).

Eğer siyasal hayatta oy almak/iktidar olmak başarının en önemli ölçüsü olarak alınırsa, Bozbeyli'nin parlak bir siyasal hayata sahip olmadığı sonucuna varılabilir. DP, 1973 seçimlerinde %11,9 oy almasına rağmen, Bilgiç ve arkadaşlarının 1975 yılında tekrar AP'ye dönmesiyle birlikte, 1977 seçimlerinde ancak %1,9 oy olarak genel başkanını dahi Meclis'e sokamamış ve Mayıs 1980 tarihinde kongre kararıyla kendisini feshetmiştir. 1970'lerin başından itibaren, daha önceleri AP'de toplanan sağ tabanın, MSP ve MHP çizgisiyle ayrışması sürecinde Bozbeyli önderliğindeki DP değişen siyasal dinamiklere paralel olarak kendisine bir taban oluşturamamış ve kuruluş anında DP'ye yönelmiş bulunan oylar, bir sonraki seçimde büyük ölçüde AP'ye geri dönmüştür.

Bozbeyli'nin kısa siyasal kariyerinden yola çıkarak Türk siyasal hayatına dair bazı tespitler yapmak mümkündür. Bozbeyli'nin temsil etmeye çalıştığı hukuka saygılı, ilkeli, küçük hesaplara mesafeli siyaset anlayışının sağ seç-

men tabanında yankı uyandıramamasında, böyle bir partiye pratiğin Türkiye koşullarında işe yarayacağı fikrinin etkili olduğu söylenebilir. Devleti "idare etmeyi" (Erdoğan, 1999/2000) yaşama stratejisi haline getirmek durumunda kalan kitle (ve siyasal elit) için, Bozbeyli tarzı siyaset, fazla steril, Türkiye gerçeklerinden uzak ve başarısızlığa mahkûm bir çizgi görünümündedir. Bozbeyli'nin parlak olmayan siyaset macerasını sadece bu olguyla açıklamak doğru olmasa da, anılan faktörün önemi inkâr edilemez.

Siyasal hayata haklıyla beraber olmaktan ziyade, güçlüyle beraber olmanın insanlara daha cazip geldiği, kurumlara (devlet, parti veya şirket) sadakatin değil, kişilere (devlet adamı, parti başkanı veya şirket genel müdürü) sadakatin her zaman daha "müshahas" sonuçlar doğurduğu (Bozbeyli, 1992: 134, 137), Türk halkının bütün hasletleri rağmen, "nezaket" eksikliğiyle malûl bulunduğu, "hakkı olmayan şeye el uzatma temayülüne" sahip olduğu gibi çarpıcı gözlemler yapan Bozbeyli (Bozbeyli, 2002), böyle bir ortamda siyasette başarılı olmanın kendi inandığı değerlerden vazgeçmeyi gerektireceğini düşünür. Bu fikir, Bozbeyli'yi genç yaşta aktif siyasetten uzaklaştıran faktörlerin en önemlisidir. Diğer taraftan Bozbeyli'nin, tam da bu farklı duruş sayesinde, sağ siyaset geleneği içinde istisnai bir figür olarak yerini aldığını söylemek abartılı olmaz.

leviyle daha fazla ilgili olduğunu düşünebiliriz. Muhafazakârlık, ahlak ile dini sıkı bir etkileşim içinde ortaya koyan kavram *maneviyattır*. Bu kavram dinin dogmatik yönlerini görelî olarak yumuşatan ve tarihsel anlamda daha pratik işlevleri olan

ahlak boyutunu öncelikli hale getiren bir işlev görür. Bu pratik bakışı Edmund Burke, Aristo'ya nazire yapan ünlü deyişle ortaya koymaktadır: *İnsan dinsel bir hayvandır*.

Yumuşak başlı din anlayışını besleyen

bir diğer muhafazakâr kavram ise doğalcılıktır. Muhafazakârlığın din anlayışının bir önemli kaynağı da stoik-thomistik geleneklerde izlenebilir. Stoik düşünce doğa kavramını ortaya atmıştı. Ortaçağda Aquinas ise, buradan hareketle ilahi

doğal ve pozitif hukukları kategorik olarak ayırıştırabilmenin felsefî imkânlarını ortaya koymuştur. Modern düşünce bu stoik-thomistik mirasın üzerinde şekillenmektedir. Örneğin muhafazakârları sevmedikleri Aydınlanmacı deizm, Tanrı